

ÚVOD

KONFERENCE O HISTORICKOSROVNÁVACÍM STUDIU SLOVANSKÉ SYNTAXE A O STUDIU SKLADBY NÁŘEČNÍ V BRNĚ 17. — 21. IV. 1962

JAROSLAV BAUER

Příprava konference

V posledních letech můžeme skoro ve všech slovanských zemích pozorovat oživení zájmu o historické studium syntaxe jednotlivých jazyků a vznikají i práce srovnávací. Vytvářejí se tak předpoklady k odstranění mezery, kterou zanechala při zpracování srovnávací slovanské mluvnice starší slavistika právě v syntaxi. Ale práce probíhá roztráštěně, nesystematicky, bez potřebné koordinace; často se totéž téma zpracovává na různých místech dvakrát i třikrát, aniž o sobě pracovníci vědí, a jiná důležitá témata zůstávají nezpracována. Většina prací postrádá srovnávací hledisko, některým chybí i zřetel k vývoji celého syntaktického systému a sledují jednotlivé jevy příliš úzce. Velká část prací je jen popisná — nepřekračuje pouhé sebrání, utřídění a popis materiálu, bez jeho skutečného zvládnutí a výkladu. Také metodologický přístup k řešení otázek historické skladby se velice různí. Pro bádání historickosrovnávací pak je naléhavě nutné propracovat historickosrovnávací metodu, najít konkrétní badatelské postupy a způsoby výkladu syntaktických jevů. Nedostatek publikovaných spolehlivých informací o syntaktických jevech v některých slovanských jazycích je velkou překážkou při pokusech o práci srovnávací; proto se často setkáme v otištěných pracích s hrubými chybami v interpretaci uváděného srovnávacího materiálu, nebo paralely z jiných slovanských jazyků zůstanou nepovšimnuty. Všechny tyto obtíže jsou násobeny rozdíly v syntaktické teorii, v samém pojetí syntaxe a jejího předmětu i v pojetí jednotlivých syntaktických jevů, prostředků, kategorií, typů a konstrukcí; liší se tu od sebe nejen různé syntaktické školy v jednotlivých zemích, ale i jednotliví syntaktikové. Pokusy o nové pojetí skladby, o uplatnění nových lingvistických metod v syntaktické analýze pak často vedou i k záplavě nových termínů, které ztěžují vzájemné pochopení a dorozumění. Chybí mezinárodní výměna názorů mezi slovanskými syntaktiky, vzájemné kritické, ale přitom konstruktivní posuzování publikovaných prací, snažící se postihnout a zhodnotit jak autorův záměr, tak i jeho realizaci. Mnohé práce, vydávané v malém nákladu v universitních a jiných sbornících, zůstávají pro mnohé jazykovědce nedostupné nebo i neznámé; bibliografické zpravodajství není dosud v dostatečné míře zajištěno.

Všechny tyto potíže a nedostatky ve srovnávacím studiu syntaxe slovanských jazyků si živě uvědomuje a tíživě je pocituje skupina brněnských slavistů, kteří se

ve své práci zaměřují k různým oblastem slovanské skladby a chtěli by se perspektivně pokusit i o syntézu — o vytvoření velké historickosrovnávací syntaxe slovanských jazyků. Zatím je to cíl velmi vzdálený, ale je třeba k němu zaměřovat monografické zkoumání, rozšiřovat postupně badatelský zájem na všechny syntaktické otázky a na všechny slovanské jazyky, řešit problémy teoretické i metodologické. Dobrým východiskem bádání jsou syntaktické práce vynikajících českých jazykovědců — materiálové práce Jana Gebauera, široce komparasticky zaměřené a velice podnětné práce Josefa Zubatého, velké bohemistické práce Františka Trávníčka s množstvím nových řešení a výkladů, metodologicky průbojně a široce založené práce Bohuslava Havránka a mnoho prací jiných. Česká jazykověda dosáhla již v historickém a historickosrovnávacím studiu slovanské syntaxe velkých úspěchů a vytvořila předpoklady k pokusům o syntézu syntaktického vývoje češtiny i k bádání srovnávacímu. Zároveň se brněňští syntaktikové snaží zvládnout syntaktickou literaturu ze všech ostatních slovanských zemí a těžit z ní jak po stránce materiálové, tak po stránce metodologické a teoretické. Jsou si vědomi toho, že historickosrovnávací zvládnutí syntaktického vývoje slovanských jazyků je možné jen při využití všech dosavadních prací i prací nově vznikajících. A jasně si uvědomují, že vytvoření syntetického díla o historickosrovnávací syntaxi slovanských jazyků by se stalo úkolem blízkým a zcela reálným, kdyby se podařilo zajistit mezinárodní spolupráci slovanských syntaktiků, účelné rozdělení témat, aby se vyplnily mezery, pomoc při opatřování literatury i materiálu a při jeho interpretaci, a ovšem v přední řadě i výměnu názorů v otázkách teoretických a metodologických.

IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě zahájil novou éru ve slavistice tím, že dal podnět k mezinárodní spolupráci v řadě důležitých oblastí — v terminologii, v bibliografii, v dějinách slavistiky, v dialektologii aj. Zejména dialektologové dosáhli již velkých výsledků a jejich mezinárodní spolupráce přiblížila takřka na dosah ruky uskutečnění grandiózního plánu vydat slovanský jazykový atlas. Jsou tedy jistě všechny předpoklady pro to, aby se uskutečnila i mezinárodní spolupráce slovanských syntaktiků k zaplnění tíživé mezery v poznání mluvnické stavby slovanských jazyků a jejího vývoje.

To byly motivy, které vedly brněnské slavisty k myšlence uspořádat mezinárodní konferenci o historickém a historickosrovnávacím studiu slovanské syntaxe. Tuto tematiku chtěli doplnit problematikou skladby nářeční, protože bez poznání skladby slovanských dialektů nemůže být studium syntaktického vývoje slovanských jazyků nikdy úplné. Velmi naléhavé by bylo i řešení otázek teoretických, ale to by si vyžádalo zvláštní konference; přílišná tematická šíře by znemožnila hlubší prodiskutování základních otázek historickosrovnávacího studia syntaxe. To ovšem neznamená, že by byly teoretické otázky z konference vylučovány; šlo jen o to, aby byly řešeny v rámci základní problematiky.

Návrh na uspořádání konference, rozeslaný koncem r. 1959 československým i zahraničním syntaktikům, setkal se s velkým ohlasem. Ke spolupráci se přihlásila

všechna československá jazykovědná pracoviště; přední slavisté v čele s předsedou Československého komitétu slavistů akad. B. Havránkem se zúčastnili jednání přípravného výboru v březnu 1960, na němž byl na základě brněnského návrhu sestaven celkový program konference a zajištěny hlavní referáty i koreferáty. Konání konference bylo stanoveno na říjen 1960. Také ze zahraničí došly desítky předběžných přihlášek, námětů k programu a příslibů referátů nebo sdělení. Administrativní a finanční zajištění mezinárodní účasti na konferenci si však vyžádalo více času, než se předpokládalo, a proto bylo nutno konferenci odložit na duben 1961; tato změna, stejně jako poměrně pozdní rozeslání definitivních pozvánek, znemožnila bohužel mnoha zahraničním slavistům účast. Ale i tak se stala konference dosud největším mezinárodním setkáním slovanských syntaktiků. Práním pořadatelů od počátku bylo, aby se jednání aktivně účastnili vedle předních představitelů slavistiky hlavně pracovníci střední a mladší generace; to se v plné míře podařilo.

Pořadatelem konference byla Universita Jana Ev. Purkyně v Brně; celou přípravu zajistili jazykovědci ze slavistických kateder filosofické fakulty a z brněnské pobočky Ústavu pro jazyk český ČSAV. Vedení university i vedení filosofické fakulty vycházelo všem potřebám konference ochotně vstříc a pomohlo všestranně při její organizační přípravě i hmotném zajištění; na úhradu pobytu zahraničních hostů přispělo Ministerstvo školství a kultury.

Průběh konference

Konference se konala ve dnech 17.—21. dubna 1961 v aule filosofické fakulty University Jana Ev. Purkyně v Brně, Grohova 7. Zúčastnilo se jí přes sto jazykovědců československých ze všech universit, z jazykovědných ústavů Československé akademie věd a z většiny pedagogických institutů, a 23 slavistů zahraničních: z SSSR prof. N. S. Pospelov, kand. věd J. V. Nemčenko, doc. A. S. Stepanova, kand. věd J. Vasiljeva; z Polska prof. Z. Klemensiewicz, člen korespondent Polské akademie nauk, prof. St. Urbańczyk, doc. H. Safarewiczowa, dr. I. Judycka, dr. N. Perczyńska, mgr. A. Wierzbička, mgr. J. Konieczna, mgr. K. Pisarkowa; z Bulharska prof. I. Lekov, člen korespondent Bulharské akademie věd, prof. L. Andrejčin, člen korespondent Bulharské akademie věd, doc. K. Popov; z Německé demokratické republiky doc. R. Růžička, sorabisté doc. H. Schuster-Šewc, dr. F. Michałk a odb. asistent H. Faska, dále odb. asistenti G. Jäger, R. Conrad a C. Müller; z Itálie prof. B. Meriggi. Mnoho dalších zahraničních slavistů, kteří měli o konferenci živý zájem, se muselo omluvit (mezi nimi prof. V. I. Borkovskij, prof. A. B. Šapiro, prof. K. A. Timofejev, prof. E. I. Korotajeva, doktor filol. věd A. S. Meľničuk aj. z SSSR, prof. Milka Ivić a prof. M. Lalević z Jugoslávie, prof. E. Seidel a doc. K. Gabka z NDR, prof. A. Gallis z Norska, prof. R. Auty z Anglie aj.); někteří poslali aspoň připravené referáty (prof. M. Lalević, doc. L. I. Rojzenzon, doc. K. Gabka). Nečekaná smrt vyrvala z řad slovanských syntaktiků

nedlouho před konferencí prof. Halinu Konecznou, která měla od samého počátku o konferenci živý zájem a obohatila její program o problematiku skladby a tvoření slov.

Konference byla zahájena v pondělí 17. IV. 1961 v 15 hod. nestorem brněnských slavistů a vynikajícím syntaktikem akad. Fr. Trávníčkem a předsedou Československého komitétu slavistů akad. B. Havránkem. Na půdě university uvítal hosty rektor prof. T. Martinec a děkan filosofické fakulty doc. J. Macháček. Vedoucí jednotlivých zahraničních delegací pronesli své pozdravy v průběhu jednání. Po zprávě přípravného výboru konference, podané doc. J. Bauerem, vyslechli účastníci konference referát doc. B. Nováka o dějinách brněnské slavistiky.

Vlastní program konference byl rozčleněn do tří základních okruhů: 1. obecné otázky syntaxe, 2. historickosrovnávací studium slovanské syntaxe; 3. studium syntaxe mluveného jazyka a nářečí. Těžiště jednání bylo v druhém okruhu, který se dále členil na obecnou problematiku historickosrovnávacího studia syntaxe, na otázky vývoje jednoduché věty a otázky vývoje souvětí. Ke každému tématu byl přednesen základní referát a k němu se pojily referáty, koreferáty, sdělení a diskusní příspěvky československých i zahraničních účastníků. Přihlášených příspěvků bylo tolik, že je nebylo možno všechny vyslechnout; některé byly předneseny jen ve výtahu, jiné byly podány písemně.

Obecným problémům syntaxe bylo věnováno pondělní odpoledne (17. IV.) po zahájení konference. Uvedl je akad. Fr. Trávníček referátem *Postavení skladby v naruce o jazyce*. K tomu okruhu byly přiřazeny i referáty o spojování slov prof. I. Lekova a dr. F. Mika. Diskuse k těmto referátům se zčásti přenesla i do dalších konferenčních dnů, neboť k obecné problematice se účastníci vraceli i při řešení speciálnějších otázek.

V úterý 18. IV. ráno vyslechli účastníci konference referát zesnulé prof. H. Koneczné *Składnia a slowotwórstwo*, přednesený dr. I. Judyckou. Celý zbývající den byl pak věnován druhému tematickému okruhu. Základní referát o problematice historickosrovnávacího studia slovanské syntaxe přednesl akad. B. Havránek; po něm byl pro své široké zaměření a programový ráz zařazen referát doc. J. Bauera o problematice historickosrovnávacího studia slovanského souvětí, který zároveň uváděl speciální oddíl o vývoji souvětí. Následoval referát prof. N. S. Pospelova o třech aspektech historického zkoumání jazyka a okruh referátů a koreferátů věnovaných vývoji syntaktické stavby ve spisovných jazycích: prof. L. Andrejčin a doc. K. Popov mluvili o syntaktické stavbě nové spisovné bulharštiny, obecnější referát prof. K. Horálka se týkal hlavně staroslověnštiny, dr. R. Večerka se zastavil u studia syntaxe starších slovanských spisovných jazyků a prof. A. Jedlička rozebral problematiku syntaktického vývoje novějších spisovných jazyků; sdělení St. Žaži a doc. M. Zatočka se týkala porovnávacího studia syntaxe. Následovala četná další sdělení a diskusní příspěvky.

Středeční dopoledne (19. IV.) vyplnila problematika jednoduché věty. Úvodní referát doc. J. Ružičky se zabýval otázkou poměru věty a slovesa; druhý

základní referát dr. R. Mrázka se zaměřil k problematice historickosrovnávacího studia vývoje větných typů. Speciálnější otázky řešily referáty zahraničních účastníků: doc. R. Růžička demonstroval na vývoji participiálních vazeb úlohu asymetrické korelace v historické syntaxi, dr. F. Michalk mluvil o vlivu němčiny na lužický slovosled, prof. B. Meriggi přednesl referát o protikladu determinovanosti a nedeterminovanosti slovanského slovesa.

Odpolední jednání navázalo na referát doc. J. Bauera a probíralo problematiku souvětí. Prof. N. S. Pospelov osvětlil hlavní tendence ve vývoji podřadného souvětí ve spisovné ruštině 19. stol., prof. Z. Klemensiewicz vyložil problematiku analýzy složitého souvětí (skupienie wypowiedzeniowe), St. Žaža mluvil o vývoji složených spojek. Zasláný referát prof. Laleviče o pojmu jednoduché věty a souvětí přednesl ve výtahu doc. M. Jelínek; s referáty doc. Rojzenzona a doc. Gabky se účastníci seznámili z rozmnožených tezí.

Protože přihlášky do diskuse a k dalším sdělením nebyly ani zdaleka vyčerpány, pokračovala obecná diskuse o historickosrovnávacím studiu syntaxe ve čtvrtek 20. IV. dopoledne (místo plánovaných schůzek pracovních skupina) a přesáhla i na pátek.

Ve čtvrtek odpoledne se konala exkurse k archeologickým vykopávkám z doby velkomoravské v Mikulčicích a na Pohansku na jižní Moravě; účastníci konference se tu seznámili s novými významnými objevy, ukazujícími netušenou kulturní a hospodářskou úroveň Velké Moravy. Večer se sešli českoslovenští a zahraniční delegáti na přátelské večeři.

V pátek 21. 4. se probíral poslední okruh tematický. Dopoledne přednesli referáty doc. K. Hausenblas o studiu syntaxe běžně mluvených projevů a dr. J. Chloupek o specifičnosti nářeční skladby; k nim se přidružil referát kand. věd J. V. Němčenkové o typech syntaktických rozdílů v ruských nářečích. Diskutovalo se pak jednak o syntaxi mluvených projevů, jednak o otázkách nářeční skladby a o její teritoriální diferenciaci. Odpoledne bylo vyhrazeno diskusi o syntaxi v slovanském jazykovém atlase, uvedené prof. J. Běličem, doc. J. Bauera a dr. J. Chloupkem. Zařazení této problematiky doporučila komise pro slovanský jazykový atlas; silně se tu však pocítovala těžká ztráta způsobená náhlým úmrtím prof. H. Konečné a neúčast prof. M. Ivičové, protože obě se problematikou syntaktického dotazníku zabývaly.

Zakončení konference bylo přeneseno na pátek, aby v sobotu byla zahraničním hostům umožněna návštěva brněnských jazykovědných pracovišť a prohlídka města. Práci konference zhodnotil v závěrečném slově doc. J. Bauer. Jednomyslně bylo přijato usnesení, doporučující opatření k zajištění mezinárodní spolupráce ve studiu slovanské syntaxe. Konferenci pak uzavřel akad. Fr. Trávníček.

Uspořádání sborníku

Celé živé a bohaté konferenční jednání — kromě úvodních uvítacích a pozdravných projevů — je zachyceno v tomto sborníku. Referáty, koreferáty, sdělení a diskusní příspěvky jsou otištěny v plném znění, jak je jejich autoři písemně dodali; příspěvky nepřednesené jsou označeny poznámkou. Příspěvky, které nebyly písemně dodány, jsou podány ve výtahu podle magnetofonového zápisu a vytištěny petitem. Zařazeny nebyly jen drobné poznámky pronesené bezprostředně v diskusi. V pořadí příspěvků se nedržíme přesně jejich chronologického sledu, jak byly na konferenci předneseny, ale pokusili jsme se je seskupit v tematické celky; někde to bylo ovšem možné jen zčásti, protože se některé příspěvky týkaly několika témat.

Věříme, že sborník přispěje zpřístupněním celého konferenčního jednání k dalšímu rozvoji historickosrovnávacího studia slovanských jazyků a nářečí. Vychází pod obecným názvem *Otázky slovanské syntaxe*; uskuteční-li se návrh obsažený v konferenčním usnesení, aby jím byla zahájena řada periodických sborníků věnovaných studiu slovanské skladby, mohly by pod tímto společným titulem vycházet i sborníky další. Rozlišeny by byly speciálními podtituly.